

Mgr. Eliška Leisserová
343517@mail.muni.cz

Mgr. Klára Nádaská
Ústav evropské etnologie FF MU Brno
343577@mail.muni.cz

Primljeno/Received: 1.3.2017.
Prihvaćeno/Accepted: 21.4.2017.

UDK 39(437.322=163.42)

PRILOZI O NARODNOJ KULTURI MORAVSKIH HRVATA

Sažetak: Moravski Hrvati pripadaju etničkoj manjini koja je sve do prisilnog raseljavanja nakon Drugoga svjetskog rata sačuvala autohtonu narodnu kulturu prvenstveno u trima mjestima u južnoj Moravskoj. Poimence je riječ o mjestima Jevišovka, Dobré Pole i Nový Přerov. Cilj članka jest predstaviti ne samo osnovne pojave tradicijske narodne kulture, nego i dati uvodni pregled literature i izvora o proučavanoj problematici. Od materijalne kulture razmatraju se prvenstveno bogato urešena nošnja, specifična agrarna kultura i narodno graditeljstvo. Kod nematerijalne kulture to su među ostalim narodni običaji, ples i pjesme. U zaključku je opisana pučka svečanost moravskih Hrvata nazivana Kiritof. Održavanje svečanosti bilo je nakon raseljavanja stanovništva po cijeloj tadašnjoj Čehoslovačkoj isprekidano, a revitalizirano postupno tek nakon 1989. godine. I dan-danas dolazi do inovacija unutar Kiritofa, u koji se uključuju ne samo folkloristi, nego i potomci raseljenih moravskih Hrvata.

Ključne riječi: moravski Hrvati, revitalizacija narodne kulture, Kiritof.

Uvod

Kada govorimo o moravskim Hrvatima, valja reći da oni pripadaju tzv. gradišćanskim Hrvatima. U njih se, osim moravskih Hrvata, ubrajaju također i slovački, mađarski (ugarski) i austrijski Hrvati. U prošlosti se smatralo da su Hrvati došli u južnu Moravsku 1584. godine, međutim taj se podatak kasnije pokazao netočnim. Ovaj pogrešan podatak korišten se sve do početka Prvoga svjetskog rata, a autori, koji su se bavili hrvatskom problematikom, istovremeno su ga smatrali datumom osnivanja triju hrvatskih sela u Moravskoj, a to jesu: Jevišovka (Fröllerdorf, Frielištof), Dobré Pole (Gutenfeld, Dobro Polje) i Nový Přerov (Neu Prerau, Nova

Prerava). Tek između dvaju svjetskih ratova, na temelju arhivske dokumentacije, Adolf Turek te istodobno austrijski povjesničar Josef Breu, dolaze do zaključka da su Hrvati došli u Moravsku, Slovačku i Donju Austriju najmanje pedeset godina ranije. Značajnu iscrpnu literaturu o moravskim Hrvatima još prije dvadeset godina objavio je Richard Jeřábek.¹⁰ O povijesti, životu i kulturi veoma podrobno i upućeno raspravlja povjesničar Dragutin Pavličević.¹¹ Novijeg datuma su zbornik studija i uspomena Ivana Dorovskog¹² te zabilježene uspomene moravskog Hrvata Ivana Malinara.¹³ Što se pak tiče istraživanja o Hrvatima u Slovačkoj, bogat i raznovrstan materijal donose zbornik *Chorvátska národnosť na Slovensku*¹⁴ i detaljna monografija etnografa Jána Botíka *Slovenskí Chorváti*.¹⁵

1. Revitalizacija narodne kulture moravskih Hrvata

Prije negoli direktno razmotrimo tradicionalne izričaje narodne kulture i mogućnosti njezine revitalizacije, podijelit ćemo je na materijalnu i nematerijalnu. U okviru materijalne kulture valja istaknuti svečanu narodnu odjeću koja je nošena u danima značajnih crkvenih blagdana i prilikom obreda. Materijalni dokazi narodnoga graditeljstva nisu očuvani do danas, ali su unatoč tome u autohtonoj kulturi zauzimali značajno mjesto. Prvenstveno je riječ o bogato urešenim fasadama kuća i specifičnim vinogradarskim objektima. Unutar tradicionalnog zemljodjelstva i prehrane valja naglasiti činjenicu da su moravski Hrvati bili sposobni zemljoradnici koji nisu uzgajali samo osnovne kulture, nego i vinovu lozu.

Cjelokupan izgled muške i ženske nošnje ostao je tijekom svih godina druge polovice 19. stoljeća očuvan u svojoj osnovi i moguće je opisati ga kako slijedi. Muška svečana odjeća sastojala se od bijele košulje s platnenim vrpcama na vratu, sa širokim rukavima i vezom na prednjici i jednako tako na rukavima, ali postoji također pretpostavka da se muške košulje u prošlosti uopće nisu vezle. Uz košulju se nosio crni svileni rubac vezan ispod vrata. Kratki otvoreni prsluk šio se od svile ili brokata, pripijene nogavice za neoženjene bile su od crvenog sukna; postoje međutim povjesni opisi koji jednako tako navode ljubičastu boju s plavom ple-

¹⁰ Richard, JEŘÁBEK, *Moravští Charváti: dějiny a lidová kultura: (antologie)*, Brno, Ústav evropské etnologie, Masarykovy univerzity, 1991.

¹¹ Dragutin, PAVLIČEVIĆ, *Moravski hrvati. Povijest, život, kultura*, Zagreb, 1994.

¹² DOROVSKÝ, Ivan, *Charváti ještě žijí mezi námi: (sborník studií a vzpomínek)*. Brno, Společnost přátel jižních Slovanů, 1996.

¹³ Ivan, MALINAR, *Nepopírám svoji rodnou krev*, Brno, 1995.

¹⁴ Ján, BOTÍK, *Chorvátska národnosť na Slovensku: história, onomastika, národopis*, Bratislava, Slovenské národné múzeum, 1999.

¹⁵ Ján, BOTÍK, *Slovenskí Chorváti, Lúč*, 2001.

tenom vrpcom, za oženjene od plavog sukna. Promjene u muškoj nošnji zabilježene su osobito u obliku šešira. U starijim radovima navodi se da je bio visok, stožast s nojevim perom, dok noviji spominju zaobljen, nizak, opšiven žanilom i limićima. Šešir neoženjenih ukrašavan je dodatno i bijelim pijetlovim perima. Zimi se umjesto prsluka oblačio kratki kaputić od bijelog sukna s metalnim gumbima, preko njega dugi bijeli kožuh. On je sredinom 19. stoljeća zamijenio šubu, topli sukneni kaput podšiven krznom. Za nepovoljnije vremenske prilike namijenjena je bila duga bijela halja, za svečane prilike pripijeni kaput dugačak do koljena te također dugi tamni plašt s velikom kragnom. Opis može završiti konstatacijom da se tijekom druge polovice 19. stoljeća pojedini dijelovi gotovo i nisu mijenjali, s izuzetkom već spomenutog oblika šešira i napuštanja uporabe šube i halje.

Žensku svečanu odjeću sačinjavali su oplećak bogato i raznobojno izvezen na rukavima i najmanje dvije platnene podsuknje, kasnije i više od dvije, gornja suknja šivana od svile, jednobojna, ali također i s uzorkom. Ispočetka su bile duge, tek mlađi autori spominju kraću, koja ne doseže do listova. Značajne promjene u spomenutom razdoblju prolazila je pregača. Najstarijem tipu pripadala je tamna platnena, na nju se nadovezala također platnena, ali bijela. Prva s raznobojnim vezom, punim šavom, druga s rupičastim u crvenoj i narančastoj boji. Kao posljednje su se počele nositi svilene pregače, jednobojne i s uzorkom. Bogatim vezom obilovale su također kragne. Njihov opis bilježe članci od sredine 19. stoljeća, najstariji informiraju o vezu s velikim uzorkom, npr. tulipani u crvenoj, crnoj i žutoj boji, kasnije doznajemo također o kompoziciji i pojedinim motivima, na početku 20. stoljeća zabilježen je i bijeli rupičasti vez.¹⁶

Ako se nećemo baviti samo tlocrtom i rasporedom narodne kuće, umjesno je obratiti pažnju na najvidljiviju diferencijaciju kuća moravskih Hrvata – i to u obliku kolorirane ornamentalne žbuke. Za razliku od susjednih njemačkih sela, gdje je još na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće dominirala bijela boja sa *soklom* koji je najčešće plavi ili u drugoj boji, u moravskih Hrvata kuća je mogla biti zelene, žute, plave i crvene boje. Kao prvi je ovu problematiku istražio i opisao mjesni katolički svećenik i istraživač Alois Malec 1899. godine. Unatoč laičkom pogledu na sveukupno poimanje narodne gradnje, ovdje su očuvani hrvatski nazivi pojedinih dijelova građevine. Kao zanimljivost moguće je navesti da je stotinu godina kasnije Ján Botík također primijetio hrvatske nazive pojedinih prostorija i u svakoj proučavanoj regiji dolazi do podudarnosti. Richard Jeřábek u svom članku pisanom na njemačkom jeziku primjećuje ornamentalne crteže na žbuci i općenito vrlo kolorističko shvaćanje oslikavanja u hrvatskim mjestima u drnholeckom kraju, koje ne povezuje isključivo s inspiracijom etnografskom susjednom moravskom regijom Slovácko. Slično kao u regiji Slovácko, i u moravskih su Hrvata

¹⁶ Alois, MALEC, Tři perly. Charvátské osady na Moravě. Sdružení občanů chorvatské národnosti v ČR, 2016., 37.-54.

zabilježeni ornamenti oko prozora i vrata. Suprotno strogo zadanim cvjetnim motivima, na slabo sačuvanim fotografijama je na žbuci moravskih Hrvata slobodnije ornamentalno stvaralaštvo koje je moglo, ali i nije moralo biti izrađeno preko šablona. Dominirali su prikaz ruža, vinove loze, ali i duhovni motiv monstrance „božanstva“. Daljnja specifičnost bio je prikaz ptice koji se u sličnom obliku očuvao i u hrvatskim mjestima u okolici Bratislave. Nadalje je moguće doslovno citirati Jeřábkové riječi te ponoviti temeljnu razliku između hrvatskih i moravskih estetskih normi:

Kada je riječ o kompoziciji, crteži hrvatskih sela razlikuju se o crteža moravske okolice manjom zatvorenošću i zbijenošću, upravo suprotno – za njih je karakteristična svojevrsna krhkost i mekoća, manja povezanost kod razmještaja motiva koja odaje dojam nesređenosti [...]. Daljnji razlikovni znak hrvatskih zidnih crteža je njihov kolorit, posebno veći naglasak na zelenoj boji i njenoj kombinaciji s crvenom bojom.¹⁷

Na konstataciju R. Jeřábka moguće se nadovezati opažanjem A. Maleca na istu tematiku. Malec ovdje ne obraća pažnju samo na mjesne „slikarice“, koje su u mjestima Dobré Pole i Jevišovka ukrašavale fasade kuća „srcima, cvijećem, grozdovima, zvijezdama i drugim adekvatnim oblicima“¹⁸ nego je također zabilježio da su se u svim hrvatskim mjestima kućna vrata oblagala staklenim pločama naizmjenice plave, crvene i žute boje. Daljnja specifična istraživačka tema mogla bi postati vinogradarski objekti, koje međutim primjećuje samo hrvatski istraživač D. Pavličević. Moravski Hrvati su naime pripadali sposobnim zemljoradnicima koji nisu uzgajali samo osnovne kulture, nego i vinovu lozu. Podrumski kompleksi u hrvatskim se mjestima ne razlikuju po svom položaju od onih u ostalim južnomoravskim vinarskim mjestima, ali su specifični po pročeljima svojih klijeti, na kojima se općenito koristila trokutasta klasicistička atika ukrašena tzv. „kulicama“. One se ne ponavljaju u drugim mjestima. U današnje vrijeme ove pažnje vrijedne klijeti brzo podliježu propadanju ili se rekonstruiraju u rekreacijske objekte, koji su već izgubili svoju primarnu funkciju i narušili ukupan izgled podrumškoga kompleksa.

Moravski Hrvati bili su sposobni zemljoradnici, nisu uzgajali samo osnovne kulture, nego i vinovu lozu. Od prekida ovih tradicija prošlo je mnogo godina, no unatoč tome njih nastavljaju današnji mali vinari u Jevišovki i okolici. Velike vinarske tvrtke koriste nasade vinove loze u okolici prvenstveno za sortna vina bez oznake geografskog podrijetla i u današnje je vrijeme teško naći vino s oznakom ovdašnjeg vinogorja. Jevišovka, pa i Dobré Pole i Nový Přerov pripadaju mikulovskoj vinogradarskoj podregiji, kamo pripada bijela vinska sorta *talijanski rizling*, prvenstveno onaj iz vinograda Železná. Vina iz Jevišovke bila su također vrlo cijenje-

¹⁷ JEŘÁBEK, *Moravští Charváti: dějiny a lidová kultura: (antologie)*, Brno, Ústav evropské etnologie, Masarykovy univerzity, 1991., 237.-238.

¹⁸ Alois, MALEC, *Chorvatské osady na Moravě*, u: *Český lid*, č. 8, 1899., 237.

na, što primjerice zapaža Alois Malec na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće: „... vino jako i ukusa izuzetnog rađa se u Frjelištovu, također i Gutfeldšani imaju izvrsna vina, ponešto slabije rodi u Novoj Preravi. Od sorti uzgaja se muškati i burgundac crni i bijeli, od cjenjenijih rulendr i rizling.“¹⁹ Od muškata su općepoznati *muškati moravski* i *muškati ottonel*. Ova vina su zahvalna zbog niske razine kiselina i krasoga nezamjenjivog mirisa. Kada ga jednom upoznate, više nikada potom nećete muškati zamijeniti s drugim vinom. Pod pojmom *burgundac* skrivaju se vina koja su poznata ne samo u Francuskoj pod nazivom *pinot*. Ovaj naziv izveden je iz češera bora pinije, jer grozdovi ove sorte podsjećaju na njega. U vrijeme Karla IV. ove sorte nazivale su se *rouči*. Prema češkoj sortnoj knjizi, smiju se nazivati *rulandské bílé* (bijeli pinot) i *rulandské modré* (crni pinot).

Prvenstveno je *rulandské modré* ili *pinot noir* karakteristična plemenita sorta za zaokružena crvena vina, ali od nje se može proizvesti i *klaret*. *Klaret* je vino, proizvedeno od grožđa crvene sorte bez maceracije, koje stoga nije pustilo nikakve boje pa ima vrlo svijetlu boju i blag okus. Pojam *rulendr* vas više neće iznenaditi kao srodnik pinoia i da se tako danas naziva aromatski vrlo raznolika sorta *rulandské šedé* (sivi pinot), koja može oscilirati od note karamela sve do rascvale cvjetne livade. *Baco noir* predstavlja još jednu često uzgajanu sortu u Drnholeckom kraju do međuraća, no Malec je ne spominje. Vjerojatno je, naime, u to vrijeme bila toliko raširena, i to ne samo u Mikulovskom kraju, pa je bilo suvišno i spominjati je. Narodni naziv je *srbák*, ima mesnate plodove i specifičan kiselkast miris. Zahvaljujući njoj, može se lako zaključiti da je vinova loza lijanasta biljka, jer *srbák* se koristi kao penjačica za ukrašavanje okućnica i još uvijek se može često naći na brajdama u dvorištima. Moravski Hrvati štovali su vino tijekom cijele vinarske godine. Vino su rijedili vodom i na polju za gašenje žeđi. Od mulja koji nastaje prilikom kvašenja mošta čak je kuhana juha pa se tako ništa nije bacalo i ovi ostaci od vrenja mošta, bogati vitaminima skupine B, izvrsno su iskorišteni na način koji je nama danas nezamisliv. Dalje se prisjeća da su popularno „slamnato“ vino poznavali i naši preci. U Jevišovki kod Slunskih, a sigurno možemo generalizirati, grozdovi su se sušili na tavanskim gredama ili izravno na slami. Zahvaljujući optimalnim uvjetima grozdovi iz jesenske berbe nisu se pljesnivilo, nego polako sušili. Za Božić su zahvaljujući ovoj tehnologiji nastajale groždice ili tzv. „cvebe“ koje su mala djeca, i ne samo ona, dobivala za nagradu prigodom svečane večere. Osim loze, uzgajale su se žitarice, voće i povrće. Žitarice su vožene na sajmove u Drnholec i Mikulov.

Ostali plodovi su se obilato ukuhavali i spremali za zimsko razdoblje. Ništa nije propalo, od nedozrelih rajčica pravila se marmelada, od prezrelih krastavaca za kiseljenje spravljali su

¹⁹ Alois, MALEC, *Tři perly. Charvátské osady na Moravě. Sdružení občanů chorvatské národnosti v ČR*, 2016., 22.

se posebno ukuhani „hořičáky“, koji su unatoč svome gorkom okusu obilno konzumirani uz masna jela. Na Balkanu i Sredozemlju popularna je palenta, kukuruznu kašu kuhali su i moravski Hrvati. Kukuruz se nazivao „turkyň“ jer se smatralo da potječe iz Turske, iako je ovo pogrešno mišljenje bilo već davno odbačeno. Najstarija generacija i dan-danas govori da se ide na „turkyňu“. Lokalno stanovništvo također je poznavalo kokice, govorili su da će napraviti „pukance z hrnce“. O varivu od graha i „kroštulama“ napisano je podosta redaka, svaka obitelj ima svoj izvorni recept, kojeg se ne želi odreći, a zahvaljujući ovim jelima moguće je zaključiti da prekinuta tradicija nije nestala i da barem kroz ove recepte i dalje postoji.

Nematerijalnu kulturu moravskih Hrvata moguće je podijeliti u dvije tematske cjeline. S prvom cjelinom korespondiraju obredi životnog ciklusa koji obuhvaćaju začecje djeteta, krštenje, prošnju, svadbene običaje i običaje povezane sa smrću. Drugu cjelinu reprezentira crkvena godina koju čine Sisvete, Sveti Nikola, Božić, Stjepanje, Uskrs, proštenja i pučke svečanosti (Kiritof). Obredi životnog ciklusa počinju porodom, koji se odvijao u kući roditelja. Žena je često treći dan po porodu ustala iz postelje kako bi osigurala funkcioniranje domaćinstva, istovremeno se pazilo da se ustraje u tradicionalnim babinjama i u tom periodu nije napuštala kuću. Sljedeći značajan obred povezan sa životnim ciklusom obitelji bile su krstítke. Na dan krštenja, kumovi su donijeli dar „u jastuk“, a to je u većini slučajeva bio novac na štednoj knjižici. Samo krštenje obavljalo se nedjeljom, a nakon njega slijedio je svečani objed. Na dogovor su išle majka i kuma u tradicionalnoj nošnji bilo kojeg dana u tjednu.²⁰ Treći obred životnog ciklusa često je bila svadba o čijem tijeku ćemo podrobnije pisati kasnije. Među moravskim Hrvatima prednost je davana brakovima sklopljenim unutar mjesta. Velik utjecaj na odabir ženika ili nevjeste imala je ekonomska situacija u obiteljima. Gledalo se na imetak, polje i stoku koji bi se mogli umnožiti odgovarajućim brakom.²¹ Kada je momak odabrao buduću nevjestu, njihovi roditelji su se sastali na prošnji u kući nevjeste ili „na zdogovor“, kako bi dogovorili imovinske odnose.²² Nakon roditeljskog dogovora, izrađen je ugovor i u nedjelju su se objavile zaruke, pri čemu se ženik pojavio u crkvi s cvijetom za šeširom koji mu je darovala nevjesta i nosio ga je sve do „zdavek“. Širu javnost sa svadbom je upoznao majstor ceremonije „starosvat“ ili „stuoovnik“ na čijim leđima je ležala kompletna organizacija svadbenog obreda. Svadbe su održavane pretežno na jesen do adventa, i to srijedom jer djeca nisu imala poslijepodne nastavu. Opraštanje sa slobodom nije bio običaj u moravskih Hrvata.

²⁰ Miloš, MELZER, u: JEŘÁBEK, *Moravští Charváti: dějiny a lidová kultura: (antologie)*, Brno, Ústav evropské etnologie, Masarykovy univerzity, 1991., 257.

²¹ Eva, VEČERKOVÁ, *Obřady životního cyklu u moravských Charvátů I. Svatba, Folia ethnographica, Supplementum ad Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales*, roč. 23.-24, 1989.-1990., 26.

²² Josef, KARÁSEK, u: JEŘÁBEK, *Moravští Charváti: dějiny a lidová kultura: (antologie)*, 74.

U nedjelju pred svadbu mještani su donosili svoje proizvode i kuhinjske potrepštine, u ponedjeljak su se klali odojak, guske, i druga perad te se započinjalo s pripremom svadbenog objeda koji je imao do četiri glavna slijeda. U utorak pred svadbom sastale su se žene u jednoj kući u kojoj su djeverušaма plele vijence, a nevjesti se donijela grančica ružmarina vezana bijelom vrpcom. Kod ženika se pak večeralo. U srijedu, dakle na dan svadbe, ženikova družina došla je s muzikašima po ženika i pred njegovom kućom otplesala su se tri plesa. U kući se družina počastila i nastavila do nevjestine kuće sa „stuovnikom“ na čelu. Tamo su posluženi tradicionalni kolač „vrtán“ i vino te su opet otplesana tri plesa. Povorka se uputila do crkve, a na čelu povorke se nosila dekorativna „sulice“, što je zapravo bio barjak koji je ponekad bio omotan crvenom i bijelom tkaninom. Na njegov vrh su pričvršćivani predmeti, kao naprimjer bijeli nevjestin rubac, ženikov „kosírek“ (ukras) od ždralova perja, umjetno cvijeće, domaća jabuka, tri pijetlova pera i tako dalje.²³ Nakon obreda u crkvi, povorka se ponovo uputila prema nevjestinoj kući (ili u gostionicu) ispred koje je „stuovnik“ udarcima štapa i vikom zahtijevao ulazak u kuću. Kroz nadsvjetlo iznad vrata provirile su kuharice koje nisu htjele pustiti unutra „skitnice tko zna otkud“. Nakon tradicionalnog pregovaranja vrata su se nakraju otvorila. Mladencima je poslužen kruh od kojeg su drvenim nožem trebali odrezati krišku. Posao im je prethodno bio olakšan time što je kruh bio zarezan. Ženik je tradicionalno morao nacijepati drva, a nevjesta je morala pokazati da zna mesti, pri čemu je mela u smjeru sobe, „da si ne izmete sreću“. Najpoznatiji i najčešći običaj bio je bacanje kolača „vrtána“. Među glavne sljedove koji su se potom posluživali u nevjestinoj kući, redali su se govodina s umakom od hrena, pisana pečenka, svinjski odresci s krumpir-salatom te pečene kokoši i pijetlovi.

Za svatovskim stolom postojao je tradicionalan raspored sjedenja. Mladenci su sjedili u kutu, počasna mjesta pripadala su roditeljima, kumovima, djeveruši „koja nosi pero“ i djeveru. Rođaci i djeca sjedili su za postranim stolovima. Mladenci prema tradiciji cijelo vrijeme nisu smjeli jesti ni piti pa ni progovoriti, ovakvo ponašanje i suzdržavanje zahtijevalo se posebno od nevjeste. Gozba je kulminirala oko deset sati navečer kada je serviran kunić na vrhnju ili na lovački. Potom su žene odvele nevjestu u drugu prostoriju gdje se odvijalo „skidanje vijenčica“, i stavljanje oglavlja, iza kojeg je slijedio običaj otkupljivanja nevjeste. Mladenci su darivani, a uz darivanje je povezana obredna karakteristika čvrste hijerarhije. Darovi su prezentirani nakon večere.

U Frélichovu i Novom Přerovu „stuovnik“ je uzimao darove, jedan za drugim i pokazivao ih mladencima. Predaju je komentirao duhovitim dosjatkama, kojima je otkrivao tko je daro-

²³ Usporedi: I. A. ZEMAN, *Die Hochzeitsfeyerlichkeiten der Podlužaken, Taschenbuch für Mähren und Schlesien*, Brunn, 1808., 148., A. W. ŠEMBERA, *Osady chorvátské v Moravě*, Týdenník, Brno, 1848., č. 1., 10., Eva, VEČERKOVÁ, *Obřady životního cyklu u moravských Charvátů I. Svatba, Folia ethnographica, Supplementum ad Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales*, roč. 23.-24, 1989.-1990., 10.-11., Jan, KRUŽÍK, *Lidové zvyky a slavnosti na Podluží*, Břeclav, 1982., 37.

vatelj i prema formuli „to je dárek srebrňárak“... „od kuma“... Mladenci su se mogli najesti tek nakon predaje darova.²⁴

Sljedeći obred životnog ciklusa predstavlja pogreb. Pokojnik „mrtvac“ stavljen je na daske položene preko dvaju stolaca, a za posjete su ga mogle vidjeti u paradnoj sobi „hidži“. Prozori i zrcala prekrivani su crnim rupcem i obično je preko noći netko bdio uz pokojnika i izgovarao molitve, osobito krunicu. U ranijim vremenima to su činili rođaci i nasljednici, kasnije je ovaj zadatak pripao socijalno osjetljivima i beskućnicima. Sâm pogreb „puogrieb“ odvijao se popodne treći dan po smrti, a prisustvovalo mu je gotovo cijelo selo. Održavan je drevni običaj da su kod dolaska svećenika u kuću, nasljednicima podijeljene bijele svijeće koje su se zapalile pred kućom. U procesiji je bio običaj da kuma preminulog (ili djever ukoliko kuma nije živa) ide za lijesom i nosi lampaš sa zapaljenom svijećom koju je kod groba ugasila. Preminulog mladića oblačilo se u crno kao ženika, djevojku u bijelo kao nevjestu. Dijete je također bilo obučeno u bijelo s vijencem od mirte na glavi. Na pogrebu se pjevala češka pjesma „Letěla bělounka holubička“. Odrasli su bili pokapani najčešće u svome svadbenom odijelu. Nakon pogreba se u kući pokojnika odvijala pogrebna gozba „karmína“. Sa starijom tradicijom povezano je posluživanje kruha s maslacem ili sira, kod bogatijih „tvarůžky“ (plemeniti sir), vino, a ponekad pivo.²⁵

Drugu cjelinu nematerijalne kulture moravskih Hrvata reprezentiraju svečanosti i blagdani crkvene godine, koja tradicionalno započinje od Duhova ili Danom svih svetih „Vsih svetih“. Za djecu se na taj dan peklo pleteno pecivo posipano makom „štručice“. Odlazili su po njega prijepodne nakon mise u kuma i drugih rođaka. Muškarci su se u krčmi kockali „virflovati“ za to pecivo, a dobitak odnosili supruzi ili ljubavnici. Pecivom su na taj dan darivani i siromašni.²⁶ Na Svetog Nikolu, Nikola, anđeo i vrag hodali su po kućama, djeca bi im recitala pjesmicu, a za nagradu bi dobila slatkiše. Također su na prozoru mogli ostaviti obuću, a sljedeće jutro u njoj pronaći slatkiše, suhe smokve, jabuke ili ugaj.²⁷ Božićne blagdane nazivali su „Božič“ ili „Bádňak“.²⁸ Za Badňak se tradicionalno pripremala juha od leće jer se vjerovalo da će donijeti ljudima novac, osim toga pekao se kuglof, a nije nedostajao ni kompot od suhih

²⁴ VEČERKOVÁ, Obřady životního cyklu u moravských Charvátů I. Svatba, *Folia ethnographica, Supplementum ad Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales*, roč. 23.-24, 1989.-1990., 13.-24.

²⁵ VEČERKOVÁ, Obřady životního cyklu u moravských Charvátů. II. Pohřeb, *Folia ethnographica, Supplementum ad Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales*, roč. 25, 1991., 29.-30.

²⁶ Eva, VEČERKOVÁ, Výroční obyčeje Moravských Charvátů, *Folia ethnographica, Supplementum ad Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales*, roč. 26, 1992., 66.-67.

²⁷ Tekst je proizašao iz uspomena ispitanika: gospodina Regana i Magdalene Reichmannové.

²⁸ Tekst je proizašao iz uspomena ispitanika F. J.

šljiva. Za malu djecu okitilo se božićno drveće „krisbam“. Kroz selo Dobré Pole u sumrak je prolazio pastir, pucketao bičem i najavljuvao dolazak Isuseka „kryskynidla“. Ako je Kryskynidla u obilazak išao sâm, imao je na sebi naopako obučen bijeli kožuh, na glavi masku, šubaru od janječeg krzna ili kapuljaču i duge lažne brkove.²⁹ Nakon Božića, 26. prosinca, slavljén je Stjepan. Kako navodi hrvatski ispitanik, „... na Stjepanje su momci i dječaci imali blagdan. Odlazili su u posjete čestitati, a mi smo govorili da idu 'vuolit'.³⁰“ Sastali su se prijatelji, donijeli kolači i sok, i pričalo se. Stariji oženjeni muškarci sastajali su se u klijetima. Uskrs, kao blagdan obnove života slavio se početkom proljeća.

Na Cvjetnicu je domaćica na ulazu u kuću zataknula vrbine grančice „máčice“ ili cice-mace, kao zaštitu od groma. Na Veliki četvrtak, nakon što su utihnula zvona, momci su išli „škrebetat“ s ručnim škrebetaljkama i klepetalima. Na Veliki petak momci su se ujutro umivali u rijeci i prije obilaska pomolili pred crkvenim križem. Sa sobom su nosili od vrbovih šiba upletene „korbáče“ (Nový Přerov) ili „fišpany“ i „palašky“ (Frélichov) ukrašene vrpcom, što je označavalo njihovu poziciju vođa. Pri obilasku recitirane su hrvatske brojalice. Na Veliku subotu dječaci su dolazili po sitniš i, prvenstveno, jaja. Govorilo se: „Hodně dětí, málo vaječ!“³¹ Na Uskrs su ljudi u crkvu nosili kruh, jaja, kolače i vino na blagoslivljanje. Blagoslovljena jela, prije svega jaja, jela su se prije ručka „da obitelj ostane na okupu“. Na Uskrsni ponedjeljak išlo se u obilazak po crveno jaje „čedljene jaje“.

U Frélichovu i Novom Přerovu djeca su po jaja išla poslijepodne nakon mise sa zavežljajem. Stariji momci išli su s „korbáčem“ „šibat“ djevojke.³² Što se tiče hodočašća, glavno mjesto hodočašća, posebno za hodočasnike iz Frélichova, bio je austrijski Drei Eichen (Tri Hrasta), u blizini Horna. Hodočašće je obično trajalo četiri dana, od petka do ponedjeljka. Na četirima kolima koja su vukli konji vozili su se kovčezi puni odjeće i jela, a na čelu procesije išao je pjevač „otac“³³, uvaženi muškarac koji je organizirao i održavao tradiciju hodočašća. Na kolima iz Frélichova vozio se i kip Djevice Marije Třídubské. Hodočasnici su putem držali djelomičan post i pjevali marijanske pjesme. Hodočastilo se također i u Mikulov na sv. brdo, u Poysdorf i u Šaštín. U Maria Zell se putovalo vlakom. Na poticaj župnika Navrátila felihovljani su počeli hodočastiti i u češki Křtin.³⁴

²⁹ VEČERKOVÁ, Výroční obyčje Moravských Charvátů, *Folia ethnographica. Supplementum ad Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales*, roč. 26, 1992., 68.-69.

³⁰ „Vuolit“ znači ugošćavati u kući naprimjer čajem, sokom i pecivom.

³¹ Čudo dicit – malo jajec.

³² VEČERKOVÁ, Výroční obyčje Moravských Charvátů, *Folia ethnographica. Supplementum ad Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales*, roč. 26, 1992., 73.-75.

³³ U Frélichovu su to bili Ive Skokanič i Bartol Pavlata. U Novom Přerovu Jakov Hubený.

³⁴ VEČERKOVÁ, Výroční obyčje Moravských Charvátů, n. dj, 76.-77.

2. Kiritof danas

Kiritof u Jevišovki održava se uvijek prve nedjelje u rujnu i danas je najzanimljivije etnokulturno događanje istraživane etničke manjine. Riječ je o pučkoj svečanosti koja je gore opisana, a organizatori nastoje da je što autentičnije revitaliziraju – i to od vođanja jarca pa do nošenja svečanih nošnji. Od početka dvadesetih godina dvadesetog stoljeća isključivo se radilo o susretima moravskih Hrvata, ali posljednjih godina ovo događanje posjećuju i brojni turisti iz okolice i austrijskoga pograničnog područja. Kiritof se 2016. godine održavao već dvadeset peti put u nizu. U kulturni program novouvedena je degustacija vina prvenstveno lokalnih malih vinara (doseljenika nakon Drugoga svjetskog rata prvenstveno iz bivše Jugoslavije i Bugarske u Jevišovku i okolicu). Ovime su organizatori htjeli skrenuti pažnju na već spomenutu povezanost moravskih Hrvata s vinarskom kulturom. Potomci Hrvata raseljenih nakon Drugoga svjetskog rata u sjevernu Moravsku nemaju nikakvih spoznaja o uzgoju vinove loze pa su ponekad vrlo iznenađeni time što vinarstvo sa sobom nosi. Reći za moravske Hrvate da su vinari, više dakle nije poznati autostereotip. Ono što ipak većina sudionika njeguje jest jelo koje se tijekom stoljeća zadržalo u njihovoj nacionalnoj prehrani. Riječ je o već spomenutom varivu od graha s tjesteninom, koje je prošireno u svijesti zahvaljujući i masmedijima koji ovakve autostereotipove i heterostereotipove potiču.³⁵

Na Kiritofu desetljećima nastupa Národopisný spolek Pálava³⁶, koji je inspiriran hrvatskom tradicijom, kako u pogledu narodne odjeće tako i repertoara. Također, tijekom godina kroz kulturni program izmijenilo se puno gradišćanskih folklornih skupina iz inozemstva. Novost u posljednjem razdoblju je nastojanje organizatora Udruge građana hrvatske nacionalnosti u Češkoj, uključiti potomke moravskih Hrvata i u proslavu Kiritofa u svečanoj nošnji. Svake godine povećava se broj djevojaka koje ovu bogato urešenu narodnu odjeću obuku prvi put u životu. Riječ je o jednom od glavnih čimbenika za osvješćivanje vlastitog identiteta tijekom Kiritofa.

SUMMARY

Contributions on the folks culture of the Croats from Moravia

The purpose of this article is to get to know the folk culture of the Moravian Croats. These Croats belong to the ethnic minority which kept its native folks culture right up to the forced dispersion after World War II in three places of South Moravia. Namely, those places are Jevišovka, Dobré Pole and Nový Přerov. Out of material culture, they mention the richly ornamented garments first and foremost; agriculture is explained by way of vines and folk construction. Out of immaterial culture, we have folk traditions,

³⁵ Viz: <http://brnensky.denik.cz/z-regionu/500-let-od-prichodu-na-jizni-moravu-charvati-vinari-milujici-fazolovou-polevku-20150808.html> (3. 9. 2017.)

³⁶ Viz: <http://www.nspalava.cz/> (3. 9. 2017.)

dancing and songs, among other things. The conclusion describes the folk ceremony of the Moravian Croats called Kiritof. This ceremony was abandoned after the dispersion of the population all around Czechoslovakia of the time and it was revitalized only after 1989. Kiritof is still being innovated to this day by not only folklore specialists but also the descendants of the dispersed Moravian Croats.

Key words: Moravian Croats, culture, traditions, beliefs

SHRNUĆÍ

Cílem předkládaného příspěvku bylo seznámení s lidovou kulturou moravských Charvátů. Moravští Charváci patří k etnické minoritě, která si až do tzv. vnitřního odsunu po druhé světové válce zachovala autochtonní lidovou kulturu především ve třech obcích na jižní Moravě. Jmenovitě se jedná o obce Jevišovku, Dobré Pole a Nový Přerov. Z materiální kultury byl zmíněn především bohatě zdobený lidový oděv, agrární kulturu byla zdůrazněna pěstováním vinné révy a lidovým stavitelstvím. Z nemateriální kultury jde mimo jiné o lidové zvyky a obyčeje, tanec a písně. Na závěr byly popsány současné hody moravských Charvátů nazývané Kiritof. Konání hodů bylo po rozšíření obyvatel po celém tehdejší Československu přerušeno a revitalizovány jsou postupně až po roce 1989. Dodnes dochází k inovacím v rámci Kiritofu, do kterého se zapojují nejen folkloristé, ale také potomci rozšířených moravských Charvátů.